

Engelse Setter, Kleine Munsterlander en Drentse patrijshond. Oorsprong en achtergrond van hun gedrag.

Tekst: Elian Hattinga van 't Sant

In de vergelijking van deze keer drie rassen uit de groep staande honden: de Engelse Setter, de Drentse Patrijshond en de Heidewachtel of Kleine Munsterlander. Van staande honden en setters wordt vaak verteld dat ze tot de heel oude rassen horen. Van deze drie hoort echter alleen de Engelse Setter tot de rashonden van het allereerste -19^e eeuwse – uur. De Setter is ook het enige ras dat afstamt van honden die uitsluitend voor de jacht met staande honden werden gefokt.

Spanje

In de middeleeuwen stonden grote, langharige honden die gebruikt werden voor de jacht op vogels bekend als ‘spaniels’. Ze werden zo genoemd omdat men dacht dat deze honden oorspronkelijk uit Spanje kwamen. Al voor de 15^e eeuw werden ze overal in Europa door de adel gebruikt en gefokt voor zowel voor het opstoten van patrijzen en kwartels uit ruige begroeiing – bij de jacht met haviken en valken - als voor de jacht met netten op deze vogels. Ze golden als minder ‘edel’ dan de windhonden en de meutehonden, die gebruikt werden voor de jacht op groot wild die veel meer prestige had. Bovendien stonden ze erom bekend dat ze te pas en te onpas blaften tegen van alles en nog wat.

Setter

In de 16^e eeuw begon men echter onderscheid te maken tussen de spaniels die struikgewas uitkamen om vogels, zoals patrijzen en kwartels, gelijk op te laten vliegen voor de haviken en valken en de spaniels die gebruikt werden voor de jacht met netten of het schieten van patrijzen met pijl en boog of een haakbus – een oud type geweer - op de grond. Deze laatste werden in Engeland ‘setting spaniels’ of kortweg ‘setters’ genoemd.

Het gedrag dat van deze setters verlangd werd, stond bijna haaks op dat van de spaniels die zeer beweeglijk, druk en blafferig waren. Setters moest het wild, dat zich drukte, tot op enkele meters kunnen naderen zonder dat het opvloog. Het was daarom een absoluut vereiste dat de honden stil jaagden en het wild heel voorzichtig benaderden.

Netten

Daarom selecteerde men vermoedelijk honden die van nature een voorkeur hadden voor het besluipen van een prooi en er niet gelijk op af of achteraan stormden. Waarschijnlijk werd vooral met de honden gefokt die als ‘limiers’ of ‘lymers’ werden gebruikt. Dit waren honden die uit meutehonden waren geselecteerd om bij een voorverkenning voor de meutejacht aangeliend de legers en verblijfplaatsen van bepaalde wildsoorten op te sporen. Deze specialisten blaften niet als ze wild roken en speurden met een hoge neus.

Om ervoor te zorgen dat de netten gemakkelijk over de vogels en soms ook over de hond konden worden gegooid, trainde men de setters om te gaan liggen als zij vlakbij het wild

waren. Deze gewoonte bleef voorbestaan tot aan de 20^{ste} eeuw, zodat men bij de honden in deze tijd misschien beter zou kunnen spreken over ‘liggende honden’ in plaats van over ‘staande honden’.

Lucht

Het gaan liggen was in de 19^e en 20^{ste} eeuw allang niet meer nodig, omdat men vanaf de 17^e eeuw steeds minder vogels met netten ving, maar in toenemende mate overging op een type jacht waarbij de vogels in de lucht werden geschoten. Doordat het geweer in de 19^e eeuw technisch verbeterd was, kon men er sneller en verder mee schieten. Daarom gingen veel leden van de *gentry* (‘landadel’ zonder titel), die geen enorme landgoederen hadden waar ze grootscheepse jachtpartijen met drijvers organiseerden, in de 19^e eeuw over op het ‘voor de voet jagen’. Daarbij zochten honden zoals setters en pointers al lange slagen makend ruim voor de jager het terrein af, om te gaan sluipen als ze wild roken en te blijven staan als ze vlakbij waren. De honden werden getraind om pas op een commando weer in beweging te komen als de jagers dichtbij genoeg waren gekomen om de vogels te kunnen schieten op het moment dat ze opvlogen.

Liggen

Aangezien erg snel jagende honden zoals setters echter vaak te laat stopten en het wild voortijdig de lucht in joegen, bleef het trainen van setters om te gaan liggen als ze vlakbij waren tot in de 19^e eeuw in zwang.

Dit was echter een groot nadeel wanneer er op een terrein of akker met een hoge begroeiing, zoals klaver of hei, werd gejaagd, omdat de jager dan ineens de hond niet meer zag en naar hem moest gaan zoeken. John Henry Walsh (1810-1888) die onder de naam Stonehenge veel over honden schreef, vertelt dat men bij een *field trial* in 1873 minuten lang op zoek moest naar een setter, Ranger geheten, omdat die precies in een kuil in de hei was gaan liggen.

Staan

Om deze reden werden honden in de 19^e eeuw in toenemende mate getraind om, net als een pointer, doodstil te blijven staan als ze vlakbij het wild waren totdat ze het commando kregen om voorwaarts te springen, zodat de vogels opvlogen en geschoten konden worden. Door selectie op setters die al uit zichzelf ‘bevroren’ in hun sluiphouding, kreeg men honden die in verregaande mate van nature ‘voorstonden’, al werden ze, zegt Stonehenge, nooit zo betrouwbaar als de pointers.

Teveel training kon een averechts effect hebben omdat sommige honden dan – tot ergernis van de jagers - te pas en te onpas gingen voorstaan, zonder dat er wat te schieten viel.

Dit had waarschijnlijk ook te maken met de grote gevoeligheid (*timidity*) waar setters uit het begin van de 19^e eeuw bekend om waren. Wanneer ze te hard werden aangepakt of zelfs maar in handen vielen van ongeduldige jagers dan viel er niets meer met hen te beginnen. (“*For many dogs of this disposition corrected in passion or beat with severity are so completely overwhelmed with distress or humiliated with fear that they almost insensibly sink at the feet, and can be prevailed on to hunt no more, or, what is sometimes the case, slink away home*”)

without the least chance whatever of being again induced to render further assistance in the sport of the day.")

Varken

Een ander probleem dat men met een setter kon hebben, was dat hij het verkeerde soort wild verwees. Stonehenge verhaalt van een vriend wiens hond – tot diens teleurstelling – alleen maar voor een varken voorstond. Daarom werd aanbevolen om alleen met honden te fokken die graag op vogels jaagden.

De setters uit het begin van de 19^e eeuw werden primair gefokt voor de jacht en waren niet uniform van uiterlijk. Gerenommeerde fokkers – vrijwel altijd leden van de aristocratie of de *gentry* – fokten hun eigen variëteit, die ze veelal verkregen door hun eigen honden met elkaar te kruisen. Er bestonden zuiver zwarte en puur witte setters, maar ook allerlei kleurenmengingen. De meeste hadden een wat langere gladde vacht, maar er waren er ook met krulvachten. Rond 1870 werd de toon voor de Engelse setter echter gezet door de setters die gefokt werden door Edward Laverack. Hoewel de Laverack setters door de zuivere inteelt waarmee ze gedurende dertig jaar gefokt werden, te kampen kregen met ernstige gezondheidsproblemen, staan zij aan de wieg van vrijwel alle huidige Engelse setters.

Onverstoorbaarheid

Setter-liefhebber Vero Shaw, die rond 1870 een Laverack setter enige tijd te logeren had, verbaasde zich over het gemak en de onverstoorbaarheid waarmee deze van het platteland afkomstige jachthond plaatsnam in een Londens rijtuig. Shaw vond de setter dan ook uitermate geschikt als gezelschapshond. Setters waren ‘*soft, refined and lovely*’. Niet alleen waren ze door hun elegante verschijning en lange, zijdezachte vacht prachtig om te zien (*eminently beautiful*) ze hadden ook een prettig en gemakkelijk karakter. Doordat de setters intelligent waren en ‘*easy to control*’, vormden ze betrouwbaar gezelschap (*a companion that can be thoroughly trusted*). Bovendien werden ze gemakkelijk vriendjes met iedereen en waren ze zeer aanhankelijk (*their affections become deep and lasting*).”

Showlijnen

Hoewel Shaw nadrukkelijk stelde dat setters primair voor de jacht moesten worden gefokt - zelfs als ze daarvoor niet zouden worden gebruikt - omdat ze anders hun natuurlijke jachteigenschappen zouden verliezen, gebeurde dit toch tot op grote hoogte. In de loop van de 20^{ste} eeuw ontstonden naast de echte jachtlijnen aparte showlijnen die de hoofdmoot van de huidige Engelse setter vormen. Hoewel deze Engelse setter, ondanks hun voor de jacht onpraktische veel te lange vacht, er nog steeds van houden om ver voor hun eigenaar door het veld te rennen, zijn hun meeste kwaliteiten als staande hond in het slop geraakt. Hun intelligentie en zachtmoedige, allemansvriendelijke aard, hebben ze zoals Shaw voorspelde, behouden.

Pot

Net als in Engeland waren staande honden in de 17^e en 18^e eeuw op het vasteland van Europa vooral populair bij de niet zo rijke landadel en de gegoede burgerij. De hoge adel - baronnen,

graven en hertogen – keek een beetje op de staande honden neer omdat ze gebruikt werden voor de jacht ‘voor de pot’. Jagen deed deze adel nu eenmaal niet om aan eten te komen, maar voor de sport. Men kon ermee laten zien hoe rijk, hoe moedig en hoe behendig men was. Uiterlijk vertoon, de spanning van het achtervolgen van groot wild, zoals edelherten en wilde zwijnen, en het genieten van de schoonheid van de honden en paarden waren daarbij veel belangrijker dan het verorberen van het gedode wild. Dat nam niet weg dat de aristocratie een smakelijke patrijs of fazant zeker niet versmaadde. Gezien het tempo waarin deze vogels in de pot van de minder gefortuneerden verdwenen, trachtten ze met allerlei wetten en verordeningen met wisselend succes het jagen met staande honden door anderen dan zichzelf te verbieden of in te perken.

Genieten van de natuur

Dat veranderde in de 19^e eeuw toen de adel door allerlei revoluties aan macht inboette en het jachtrecht in veel landen allerlei veranderingen onderging. Daarmee werd de jacht en het fokken van jachthonden op het vasteland een veel minder exclusieve (land)adellijke aangelegenheid dan in Engeland. Onder invloed van de Romantiek werd het jagen met staande honden bovendien ook meer dan voorheen een manier voor welgestelden om een dag lekker buiten te zijn en te genieten van de natuur.

In Duitsland, dat tot 1871 vooral uit allerlei vorstendommen bestond, waren er in iedere streek meerdere typen staande jachthonden te vinden. Toen rond 1880 door het succes van de Engelse schoonheidstentoonstellingen ook in het inmiddels gevormde Duitse Keizerrijk rasstandaarden werden opgesteld, werd een aantal van deze regionale typen op basis van vachtsoort samengevoegd tot de Duitse Staande Korthaar, Langhaar en Draadhaar.

Bastaarden

Daarmee vielen echter allerlei andere type staande jachthonden buiten de boot, die daarmee tot bastaarden werden gedegradeerd. Daarom stonden er rond 1900 allerlei liefhebbers van dergelijke andere typen op, die deze voor de ondergang wilden behoeden. Zij gingen op het platteland op zoek naar vertegenwoordigers van wat men als oude jachthondenrassen beschouwde om die met een speciaal fokprogramma nieuw leven in te blazen. Zo was het bekend dat in de aan Nederland grenzende gebieden, zoals Westfalen – waarvan het Munsterland deel uitmaakt - en Nedersaksen rond 1870 nog langharige, meer spaniëlachtige honden voorkwamen die men soms Wachtelhunden (Kwartelhonden) noemde omdat ze door boeren gebruikt werden voor de jacht op kwartels. Deze honden werden net als de Engelse spaniëls gebruikt om veerwild maar ook wel haarwild uit dichte begroeiing op te stoten. Daarom werd in 1903 de Deutsche Wachtelhunde Klub opgericht om dit ‘ras’ in ere te herstellen.

‘Heidedichter’

Begin 20^e eeuw begon Hermann Löns samen met zijn broers Edmund en Rudolf een zoektocht naar oude jachthondenrassen. In 1906 plaatste Hermann een oproep in het tijdschrift *Unser Jagdhund* om de Hannover Brak terug te vinden. Hermann was de zoon van

een leraar en groeide op in de stad Munster. Hij was een groot natuurliefhebber en schreef naast zijn baan als journalist romantische gedichten over zijn favoriete landschap, de heide. Daarmee werd hij bekend als de ‘heidedichter’. In dezelfde tijd gingen zijn broers Edmund en Rudolf boerderijen af om ook naar dit type jachthond te zoeken. Tijdens hun speurtocht troffen zij echter op een boerderij in Nedersaksen een ‘Wachtelhund’ aan, die ze ‘Heidewachtel’ noemden.

Discussies

Hierdoor ging met name Edmund Löns verder met zoeken naar andere Wachtelhunden om met deze hond te kunnen fokken. Ook in andere gebieden (Westfalen en het gebied rond Coesfeld) waren er mensen die op hetzelfde idee waren gekomen en Wachtelhunden waren gaan fokken.

In 1912 werd in Osnabrück de *Verein für Kleine Münsterländer Vorstehhunde (Heidewachtel)* opgericht. Er werden tegelijkertijd allerlei theoriën ontwikkeld over de herkomst van de honden – inheems of import uit Frankrijk – en er ontstonden al snel discussies over het ideale uiterlijk, de jachteigenschappen en de naam van dit nieuwe ‘oude’ ras.

Heide

In de ogen van de jagers uit hogere kringen stelde de Kleine Munsterlander door zijn boeren en kleinburgerlijke afkomst maar weinig voor. Hij werd niet sterk genoeg bevonden om groot haarwild zoals hazen te dragen en werd smalend aangeduid als Bedelaarshond (*Bettlerhund*) en ‘wit kalfje’ (*weisses Kälbchen*). Edmund Löns bleef vasthouden aan de naam Heidewachtel waardoor de jachteigenschappen zich tegelijkertijd moesten toespitsen op het werk op de heide. Anderen wilden een breder werkend ras. Uiteindelijk richtte Löns in 1930 de *Deutsche Heidewachtel Klub* op, die uiteindelijk pas weer in 1961 definitief samenvloede met de *Verein*, waardoor er ook weer meer eenheid in type kwam.

Baronesse

Voor de Drentse Patrijshond geldt ongeveer hetzelfde als voor de Kleine Munsterlander. Ook in Nederland ontstond tussen de twee wereldoorlogen, onder meer door de aansporing van bekende kynoloog Toepoel, belangstelling voor ‘oude landrassen’. De baronesse van Hardenbroek van Ammerstol, die zich ook heeft beijverd om de Friese Stabij en het Kooikerhondje op de kaart te zetten, was een voorvechtster van de Drentse Patrijs. Zij wilde de jachthonden die te zien waren op schilderijen van oude 17^e eeuwse Hollandse meesters, zoals Jan Steen en Gabriël Metsu, opnieuw een gezicht geven. Dergelijke honden werden gevonden op het platteland van Noordoost Nederland, onder andere bij de heer Van Heek uit Enschede, die er mee fokte en jaagde. In 1943 werden keuringen gehouden om de beste gelijkende ‘Drentse Patrijshonden’ te selecteren en werd het ras ook door de Raad van Beheer erkend. Hoewel er daarmee zo’n twintig honden aan het begin van het ras staan, waren het vooral twee reuen, Nimrod en Clovis, die een grote stempel op het ras zetten.

Boerderij

Anders dan de Engelse Setter zijn de Drent en de Heidewachtel dus oorspronkelijk boerderijhonden waarmee ook wel eens werd gejaagd. Het waren geen uitsluitend voor de jacht gefokte honden. Op hun jachtkwaliteiten is pas echt systematisch een tijd lang geselecteerd nadat ze als ras waren erkend. Hierdoor hebben ze ook een ander karakter dan de vaak boterzachte Engelse Setter. Ze zijn doorgaans multifunctioneler, waakser, terughoudender, minder verdraagzaam naar andere honden en minder een allemansvriend dan de Engelse Setter die vanouds samen met andere honden in kennels werd gehouden of in de huizen en bedden van de elite.







Edmund Löns, 1880-1964





